

Мізін К. І.,

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

КОНТРАСТИ НІМЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ: КОНЦЕПТИ *FERNWEH* ТА *HEIMWEH*

Анотація. Статтю присвячено подальшому опрацюванню перекладацької методики визначення лінгвоспецифіки слів – імен концептів, побудованої на залученні до дослідницьких процедур методології корпусної лінгвістики. На основі цієї методики встановлено етноунікальні смисли лінгвокультурно релевантного концепту *FERNWEH* та визначено смисловий корелят останнього – концепт *HEIMWEH*, за допомогою якого можна досить адекватно трансферувати унікальні смисли концепту *FERNWEH* до свідомості представників українського лінгвосоціуму.

Ключові слова: зіставна лінгвокультурологія, концепт, методологія, лінгвоспецифічність, туга за далечинню.

Постановка проблеми. Пропонована розвідка продовжує низку моїх публікацій, присвячених опрацюванню перспективних методик, за допомогою яких можна було б переконливо й надійно з позиції наукової методології виявляти лінгвоспецифічний зміст у мовних знаках. Розв'язання цієї проблеми набуло нової гостроти у зв'язку з пошуком у сучасному пострадянському мовознавстві верифікаційно адекватних методів, що підсилили б методологічний інструментарій тих лінгвістичних дисциплін, які покликані висвітлити кореляцію мови та культури в тих чи інших лінгвосоціумах, зокрема й лінгвокультурології. Її опоненти значною мірою спровокували актуальність подібних досліджень [3]. Проте критики лінгвокультурології не пропонують для верифікації наявності/відсутності культурного змісту в мовних одиницях нічого нового, окрім перекладацького аналізу лінгвоспецифічних слів. Хоча вже саме існування таких слів заперечує тезу антилінгвокультурологів про відсутність безпосереднього взаємовпливу мови й культури.

Як не дивно, проте опоненти лінгвокультурології не визнають, що навіть універсальні структури когніції людини можуть певною мірою змінювати параметри сприйняття інформації внаслідок впливу на її онто- й філогенетичний розвиток етно- та соціокультурних чинників. Це стосується насамперед сприйняття кольорів, наявності системи ліку, гендерної світоорганізації, сприйняття часу, орієнтації в просторі тощо. Це ті чинники, які формують основи світосприйняття представників кожного лінгвосоціуму. Такі когнітивні засади, здавалося б, мали бути універсальними, однак останні експериментальні дослідження доводять, що це не так [2, с. 260–263].

Універсальними мають бути також інші психічні процеси, зокрема й емоції. Однак сучасні дослідження в галузі психології змінюють усталені постулати цієї науки, оскільки існують етноунікальні емоції/емоційні стани, вивчення яких лише розпочинається. Низка таких етноунікальних – «неперекладних» – емоцій зафіксована в «Позитивній лексикографії» психолога Т. Ломаса [6]. Ці емоції чи не найяскравіше підтверджують тісну кореляцію мови й культури, тому їх дослідження становить неабияку перспективу для зіставної лінгвокультурології, одним із завдань якої є виявлення на основі вивчення лінгвокультурно релевантних для

певного лінгвосоціуму універсальних, специфічних та унікальних концептів особливостей світосприйняття й світорозуміння представників останнього, тобто їхньої ментальності та менталітету.

Зауважу, що етноунікальність семантики деяких мовних одиниць зі списку Т. Ломаса є сумнівною, оскільки перевірка лінгвоспецифічності німецької лексеми *Schadenfreude* в моїх попередніх розвідках [1] виявила, що поняття злорадості німців є специфічним на тлі, наприклад, британської лінгвокультури, проте не української чи російської, де ця емоція є не менш поширеною, ніж у німців. До того ж перекладацький аналіз семантичних відтінків німецької злорадості, з одного боку, та української й російської – з іншого, дав змогу встановити той факт, що ця емоція в згаданих мовних соціумах є майже ідентичною.

Однак етноунікальність деяких емоцій/емоційних станів не викликає сумніву й без перекладацького аналізу. Це стосується, наприклад, такого поняття емоційного світу німців, як «туга за далечинню/далекими світами (подорожами)» (*Fernweh/Fernsucht*), яке невідоме, точніше неактуальне, для представників українського мовного етносу. При цьому концепт *FERNWEH* належить до низки тих унікальних концептів (наприклад, *KEHRWOCHE*, *KUMMERSPECK*, *SCHNAPSIDEE*, *TORSCHLUSSPANIK*, *ERKLÄRUNGSNOT*, *TREPPENWITZ*), які значною мірою формують сучасну концептосферу німецької лінгвокультури. Вивчення цих концептів, на мою думку, є одним із пріоритетів зіставно-лінгвокультурологічних розвідок.

При цьому одним із перших етапів концептного аналізу має бути не лише встановлення лінгвоспецифічного змісту тієї лексеми, яка номінує відповідний концепт (цей етап є обов'язковим, оскільки може виявитись, що певний концепт може бути не таким уже й унікальним щодо деяких із зіставлюваних лінгвокультур), а й виявлення актуальних значеннєвих/смислових відтінків цієї номінації з метою визначення можливих смислових корелятів досліджуваного концепту. Останній момент є важливим для того, щоб за допомогою смислових корелятів, якщо вони існують у тій чи іншій лінгвокультурі, домогтися більш-менш повного осмислення представниками цієї лінгвокультури «чужих» концептних ідей, тобто етноунікальних концептів, під час їхнього трансферу.

Метою статті є подальше опрацювання перекладацької (у нашому випадку щодо німецької та української мов) методики визначення лінгвоспецифіки слів – імен концептів, побудованої на залученні до дослідницьких процедур методології корпусної лінгвістики. На основі цієї методики можна чітко визначити етноунікальні смисли лінгвокультурно релевантних концептів (у нашому випадку – концепту *FERNWEH*) та смислові кореляти останніх як у монолінгвальних, так і в полілінгвальних лінгвокультурологічних студіях.

Виклад основного матеріалу. Суть згаданої методики полягає в тому, що за допомогою перекладу можна встановити всі максимально можливі значеннєві й смислові відтінки лексеми,

яка є іменем певного концепту. Якщо під час перекладу виявляється, що якогось значеннєвого/сміслового відтінку бракує в одній із мов або при цьому з'являється певний «зайвий» семантичний компонент, який неможливо нейтралізувати під час перекладу, то це однозначно сигналізує, що відповідна мовна одиниця є лінгвоспецифічною, а той концепт, який вона називає, є етноспецифічним/етноунікальним.

Концепт FERNWEH привернув мою увагу з декількох причин: по-перше, він досі не був об'єктом хоч би поверхового аналізу в українському мовознавстві; по-друге, він є актуальним для німецької лінгвокультури (1 622 слововживання лише за корпусами DWDS); по-третє, поняття «туга за далечинню/ за далекими подорожами» є одним із тих понять (порівняймо, наприклад: «Wanderlust» – дослівно «жага до подорожей (переважно пішки)», «Reiselust» – дослівно «жага до подорожей»), яким концептні контури надали ще німецькі романтики. Проте ці концепти не згасають із часом, набуваючи більшого смислового обсягу за рахунок нових смислів, наприклад: *Fernweh ist die beste Krankheit in der Welt* (дослівно «Туга за далечинню є найкращою у світі хворобою» (при цьому йдеться, очевидно, про тугу як хворобливий стан); до того ж слово *Weh* у німецькій мові позначає також біль; порівняймо ще синонім *Fernsucht*, де *Sucht* позначає манію/хворобу). Тому саме із часів романтизму однією з найважливіших особливостей сучасного німецького життя є пристрась до подорожей. З огляду на це не дивно, що вся Європа заповнена сьогодні німецькими туристами.

Прикметно, що ще в середньовісній німецькій період з'явилося слово *Wanderlust* та, відповідно, поняття, яке за ним криється. Останнє можна вважати попередником *Fernweh*, оскільки *Storchgefühl* (дослівно «чуття лелеки») *Kranichgefühl* (дослівно «чуття журавля») не набули узусу в німецькомовному етносі [5, с. 40]. Як бачимо, сама емоція *Fernweh*, яка, на відміну від позитивної *Wanderlust*, має більш негативно-депресивний вияв, сприймалася німцями абсолютно природно, оскільки вони вважали, що її провокує інстинкт, подібний до того, який змушує перелітних птахів вирушати у вирій. Очевидно, подібні емоційні переживання відчувають також інші, принаймні європейські, народи. Однак для останніх цей емоційний стан є настільки нерелевантним, що навіть не отримав окремого найменування. Можливо, *Fernweh* є в німців важчим, глибшим, депресивнішим. І винні в цьому не лише романтики. Цьому могли сприяти історико-географічні й суспільно-політичні умови тих часів, насамперед постійні війни на території сучасної Німеччини та висока щільність населення. А ще варто додати допитливість німців як рису їхнього національного характеру, яка породила численних науковців гуманітарного, технічного та природного профілю. Очевидно, усі ці чинники й створили особливу німецьку *Fernweh*.

Зауважу, що в багатьох мовах існує номінативна одиниця для *Heimweh* (дослівно «туга за домівкою/батьківщиною»), наприклад англ. *homesickness*, проте відсутня для *Fernweh*. Останнє слово позначає не просто жагу до подорожей, до пізнання чужих культур, але, що важливо, ця жага набуває відтінків туги, змішаної зі смутком (журбою) і навіть депресією. Саме ці моменти є спільними для *Fernweh* та *Heimweh*. При цьому і перше, і друге ґрунтуються на архетипній опозиції «свій – чужий». І якщо туга, яку зумовлює частина опозиції «свій», є зрозумілою, то туга (смуток/журба/біль/депресія) за чужим є щонайменше дивною, проте водночас логічною, оскільки яскраво свідчить про амбівалентність будь-якої емоції.

Усе викладене не дає змогу сумніватися в унікальності німецького концепту FERNWEH. І в час суцільної глобалізації виникає необхідність не лише перекласти цей концепт, а й виявити всі його смислові відтінки, щоб здійснити концептотранс-

фер до «чужої» картини світу, наприклад української. Для цього перекладемо найбільш показові дискурсивні зразки, які містять номінацію згаданого концепту. Обмежимось при цьому німецькомовним газетним дискурсом останнього десятиліття («*Berliner Zeitung*», «*Der Tagesspiegel*», «*Die ZEIT*», 2005–2016 pp. [4]):

(1) *Deshalb, wegen dieses "Fernwehs im Kopf", wird Hanna Werbezirk der fremden Stimme später folgen und nach Frankfurt ziehen <...> // Тому, через цю «непереборну тягу до мандрувань в її голові», Ганна Вербецірк послідує чужому голосу та переїде до Франкфурта <...>*;

(2) *Ach, hier packt mich immer das Fernweh // Ах, тут мене завжди охоплює жага до далеких мандрівок;*

(3) *Neben dem Appetit wurde auch das Fernweh angeregt <...> // Разом з апетитом розпалася жага до подорожей <...>*;

(4) *Bestsellerautorin Cornelia Funke (57) kennt Fernweh und das Gefühl der Fremde im eigenen Land // Авторці бестселерів Корнелії Функе (57) відомі туга за далекими світами та почуття чужої у власній країні;*

(5) *Hier lernte ich, was Fernweh ist, beim Sonntagsspaziergang mit Oma <...> // Тут, під час недільних прогулянок з бабусяю, я і пізнав, чим є почуття туги за далекими світами <...>*;

(6) *Von Fernweh gepeinigt, hockten wir also nun auf meinem Ostberliner Sofa // Отже, змучені тугою за мандрами, ми так і сиділи на моєму дивані у Східному Берліні;*

(7) *Das ist super, um sich einen ersten Eindruck zu verschaffen und das Fernweh zu wecken // Це чудово для того, щоб мати перше уявлення та пробудити жагу до далеких подорожей і пізнання нового;*

(8) *Läufer sind für ihn Weltreisende in Turnschuhen, sie sammeln Marathons in Metropolen und an spektakulären Orten, "verbinden zwei zentrale Süchte unserer Zeit – Fernweh und Leistungszwang" // Для нього бігуни – це мандрівники по світу в кросівках, вони збирають марафони у метрополіях і в сенсаційних місцях, «пов'язують дві головні манії нашого часу – тугу за далекими подорожами та гонитву за високими результатами»;*

(9) *Es ist der Raum eines Menschen, der immer Fernweh hatte, niemals Heimweh // Це – простір людини, у якому завжди є місце для туги за далекими світами і ніколи – для туги за домівкою;*

(10) *Sie war zufrieden und mochte ihren Job, aber da war noch ein Gefühl, das sie nicht losließ: Fernweh // Вона була задоволеною і хотіла цю роботу, але було ще почуття, яке її не відпустило – непереборна потреба змінювати місце проживання;*

(11) *Und wer kennt es nicht, das Gefühl von Fernweh, den Wunsch für kurze Zeit einen Teil hinter sich zu lassen und etwas Neues zu entdecken? // І хто ж її не знає – туги за далечинню і жаги пізнання нового, бажання на коротку мить залишити позаду частину свого життя та відкрити щось нове?;*

(12) *Sehnsucht, Heimweh, Fernweh, das steckt einfach in mir drin // Внутрішні пориви, туга за домівкою, туга за далечинню – це все в мені всередині;*

(13) *Über Fernweh zum Beispiel kommt man ohne therapeutische Hilfe hinweg // Тугу за мандрівками, наприклад, переборюють без терапевтичної допомоги;*

(14) *Er seufzt wieder und schaut über den See, als habe er Fernweh // Він зітхає знову й дивиться далеко за море, начебто в нього туга за далечинню;*

(15) *In ihr spiegeln sich Reisefreuden und Fernweh // Вона сяяла радістю подорожі та віддзеркалювала тугу за далекими країнами;*

(16) *Ob dabei die Ferne herbeigesehnt wird, wie beim Fernweh oder die Nähe eines anderen Menschen, ist beinahe unwichtig // Чи при цьому далечинь навіяла смуток, як при ностальгії за мандрами, чи близькість іншої людини – це, власне, неважливо;*

(17) *Das Gefühl von damals, als dieser Film eine existenzielle Form der Sehnsucht in mir ausgelöst hat, wie Heimweh und Fernweh zugleich // Почуття тих часів, коли цей фільм викликав у мені екзистенційну форму глибокої ностальгії – як ностальгії за домівкою та ностальгії за далечинню разом.*

Як бачимо, переклад німецької лексики *Fernweh* українською мовою свідчить про те, що в останній не лише не існує її однослівного еквівалента, а й описово це слово перекладається майже кожен раз по-різному, проте зберігаючи в більшості випадків домінуюче семантичне ядро – компонент «туга». При цьому в усіх прикладах відчувається «додатковий» семантичний компонент, який неможливо компенсувати під час перекладу. Чітко зрозуміло одне: емоція/ емоційний стан *Fernweh* – глибока й важка, оскільки вона є близькою (12) або навіть включається до іншої унікальної емоції – *Sehnsucht* (17), яка являє собою цілий фрагмент пристрасного, глибокого – як позитивного, так і негативного – емоційного світу німців. Негативного в тому сенсі, що емоція/ емоційний стан *Sehnsucht* містить не лише бажання та внутрішні потреби (пориви), а й смуток і тугу. На останній розбудовуються також концепти FERNWEH і HEIMWEH (12), що свідчить про тісний перетин цих концептів із концептом SEHNSUCHT саме завдяки смисловим елементам туги. Концепт ТУГА є зрозумілим також українському реципієнтові, тому в більшості випадків FERNWEH трансферуємо до української свідомості за допомогою формули ТУГА + УС (уточнювальні слова), наприклад, (4), (5), (6).

Прикметно, що низка прикладів демонструють більш позитивне емоційне навантаження у *Fernweh*, ніж туга, тому контекстно адекватними для концептотранферу вважаю також концепти ТЯГА (1), ЖАГА (2), (3), ПОТРЕБА (10), НОСТАЛЬГІЯ (16), (17). Позитиву додає часом і прихований смисловий елемент «пізнання нового». Усе це разом дещо нівелює депресивний бік FERNWEH, оскільки ця емоція дає надію, де змішується смуток із радістю пізнання нового, з перспективами змін звичного, часто вже нудного, способу життя. Тобто все навпаки, як із HEIMWEH, де ця радість виникає від того, що рано чи пізно людина побачить свою рідну домівку. Концепт HEIMWEH також не має адекватного корелята в українській лінгвокультурі, який мав би однослівне ім'я, хоча туга за рідною домівкою як емоційні переживання знайома кожному українцю.

Висновки. У пропонованій розвідці продовжено опрацювання перекладацької методики визначення лінгвоспецифіки слів – імен концептів, побудованої на залученні до дослідницьких процедур методології корпусної лінгвістики. Суть цієї методики полягає в тому, щоб за допомогою перекладу виявити ті значеннєві/смислові відтінки певної лексики/ певного словосполучення, яких бракує в одній із досліджуваних мов або які є «зайвими», тобто їх неможливо нейтралізувати під час перекладу. Аналіз фактичного матеріалу дав змогу встановити, що переклад німецького слова *Fernweh* українською мовою є проблематичним фактично в усіх наведених прикладах, оскільки його семантичний/смисловий обсяг виявився значно ширшим, ніж в українських відповідників. Цей факт свідчить про лінгвоспецифічність аналізованої лексики для носіїв української мови та дає підстави вважати емоцію *Fernweh* унікальною для німецької лінгвокультури.

На основі цієї методики не лише встановлено етноунікальні смисли лінгвокультурно релевантного концепту FERNWEH крізь призму німецько-українських паралелей, а й визначено смисловий корелят цього концепту – полярний концепт HEIMWEH, який є близьким також для української свідомості. Наявність у німецькій лінгвокультурі емоційно полярної пари FERNWEH – HEIMWEH свідчить, з одного боку, про амбівалентність емоцій загалом, а з іншого – про полярність емоційного світу німців та, відповідно, унікальні контрасти їхнього національного характеру.

Перспективу подальших наукових пошуків вбачаю в опрацюванні згаданої методики шляхом аналізу інших етноунікальних концептів емоційного світу представників німецької лінгвокультури.

Література:

1. Мізін К.І. Пошук лінгвоспецифічності мовних одиниць у контрастивних студіях: методологічні принципи / К.І. Мізін // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: зб. наук. праць. – О. : МГУ, 2016. – Вип. 25. – С. 123–128.
2. Мізін К.І. Лінгвокультурологія і лінгвонаціоналізм: витоки дискусії / К.І. Мізін // Теоретична і дидактична філологія: зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький ; Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2017. – Вип. 25. – С. 251–264.
3. Мізін К.І. Методологічні «слабини» лінгвокультурології на тлі поширення лінгвопрофанатії, лінгвоепігонства та лінгвоарцизму / К.І. Мізін // Поміж мов і культур: методологічний еkleктизм і міждисциплінарність сучасного мовознавства : [кол. монографія] / гол. ред. К.І. Мізін. – Переяслав-Хмельницький ; Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2017. – С. 117–133.
4. Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dwds.de/ressourcen/korpora/>.
5. Kluge F. Heimweh: Ein wortgeschichtlicher Versuch / F. Kluge. – Freiburg : Univ.-Buchdr. v. C. Lehmann's Nachf. U. Hochreuther, 1901. – 50 S.
6. Lomas T. Towards a Positive Cross-cultural Lexicography: Enriching Our Emotional Landscape through 216 “Untranslatable” Words Pertaining to Well-being / T. Lomas // The Journal of Positive Psychology. – 2016. – Vol. 11. – Iss. 5. – P. 546–558.

Мизин К. И. Контрасты немецкого национального характера: концепты FERNWEH и HEIMWEH

Аннотация. Статья посвящена дальнейшей разработке переводческой методики определения лингвоспецифических слов-имен концептов, построенной на привлечении к исследовательским процедурам методологии корпусной лингвистики. На основе этой методики установлены этноуникальные смыслы лингвокультурно релевантного концепта FERNWEH и определен смысловой корелят последнего – концепт HEIMWEH, с помощью которого можно достаточно адекватно произвести трансфер уникальных смыслов концепта FERNWEH в сознание представителей украинского лингвосоциума.

Ключевые слова: сопоставительная лингвокультурология, концепт, методология, лингвоспецифичность, тоска за далью.

Mizin K. Contrasts in the German national character: concepts of FERNWEH and HEIMWEH

Summary. This article is to research further into the matter of translation methods for studying linguistic specificity of words – names of concepts, based on the procedures that involve methodology of corpus linguistics. This method has allowed us to study unique ethnic meanings of the linguo-culturally relevant concept FERNWEH and to define its semantic correlate – the concept HEIMWEH which one can use to transfer unique meanings of the concept FERNWEH to the consciousness of representatives of Ukrainian linguo-community.

Key words: comparative linguo-culturology, concept, methodology, linguistic specificity, wanderlust.